

Александар Радоман (Подгорица)

КАПИТАЛНА СИНТЕЗА НА МАКЕДОНСКОТО КНИЖЕВНО СРЕДНОВЕКОВИЕ

(По повод објавувањето на книгата: Илија Велев, *Историја на македонската книжевност*. Том I. *Средновековна книжевност*, изд. „Гирланда“, Скопје 2014, 520 стр.).

Првиот том од *Историјата на македонската книжевност* којшто ја обработува средновековната книжевност од IX до XIV век, претставува круна на тридеценискиот научноистражувачки интерес на проф. Илија Велев со прашања од македонската медијевистика во областите на книжевноста, културата и историјата. Неговата *Историја* е реализирана како сеопфатна книжевноисториска монографија од аналитичко-синтетички тип. Покрај хронолошкиот преглед на националната книжевност, која истовремено претставува извор за севкупната словенска култура и писменост, таму се изнесува уште жанровскиот и типолошки преглед на споменатата проблематика и монографски се обработуваат позначајните автори и дела на македонскиот книжевен средновековен период. Осмислена во 24 поглавја, *Историјата* на Велев обезбедува сеопфатна синтеза, не само на писменоста и на книжевноста туку и на целокупната македонската средновековна култура.

Книгата *Историја на македонската книжевност*, Том I, *Средновековна книжевност (IX-XIV век)*, претставува издание кое во доменот на монографска обработка на една јужнословенска средновековна книжевност поставува нови методолошки стандарди.

Пред да се впушти во изработка на волуминозна монографија за македонската средновековна книжевност, Илија Велев, редовен професор и научен советник во Институтот за македонска литература при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, се профилира како еден од водечките медијевисти и палеослависти, со објавување на десетици монографии и околу 350 научни и стручни трудови од областа на средновековната книжевност и култура. Во тој контекст ќе споменеме само некои од нив: *Преглед на средновековни цркви и манастири во Македонија*, *Македонскиот книжевен XIV век*, *Свети Гаврил Лесновски во книжевната традиција*, *Лесновскиот книжевен центар*, *Скрипторски центри во средновековна Македонија*, *Кирилометодиевската традиција и континуитет*, *Средновековни книжевни антологии*, *Творци на македонската литература во IX-XVIII век*, *Македонски споменици со глаголско и со*

кирилско писмо, *Во почетокот беше Словото, Македонска книжевност IX-XVIII век, Беседа против богомилиите на Презвитер Козма, Историја на македонската средновековна книжевност* и други. За книгата *Византиско-македонски книжевни врски* Велев во 2006 година ја доби највисоката награда за научни достигнувања во Република Македонија – „Гоце Делчев“. Во годината 2014-та кога ја објави монографијата *Историја на македонската книжевност*, том I, од печат излезе и книгата *Хронографијата и романот за Александар Велики-Македонски*, која покрај обемната студија за овој значаен белетризиран средновековен состав, содржи и проследување на неговата текстолошка генеза преку творечката еволуција од антиката па натаму низ историскиот развој сè до средновековната книжевна традиција. За конкретното проучување на *Александридата* од особено значење е разграничувањето на поимите хронографија и роман што го прави Велев, како и луцидната споредба со содржината на *Библијата*, која во светлината на новите истражувања на Велев се појавува како текст без чие познавање средновековниот *Роман за Александар* не може да се поима на вистински начин.

Книгата што е предмет на нашето научно и критичко толкување, всушност е второ проширено издание на монографијата *Историја на македонската средновековна книжевност* (изд. Дијалог, Скопје 2013) и прв том од *Историјата на македонската книжевност*, чиј втор том ќе го опфати книжевноисторискиот развоен период од XV до XVIII век, презентирајќи ги просветителските пројави.

Всушност првиот том од *Историјата на македонската книжевност* кој ја обработува средновековната книжевност од IX до XIV век, претставува круна на тридеценискиот научноистражувачки интерес на проф. Илија Велев со прашања од македонската медијевистика во областите на книжевноста, културата и историјата. *Историјата* е реализирана како сеопфатна книжевноисториска монографија од аналитичко-синтетички тип. Покрај хронолошкиот преглед на националната книжевност, која истовремено претставува извор за севкупната словенска култура и писменост, таму се изнесува уште жанровскиот и типолошки преглед на споменатата проблематика, т.е. монографски се обработени позначајните автори и дела на македонскиот книжевен среден век. Осмислена во 24 поглавја, *Историјата* на Велев обезбедува сеопфатна синтеза не само на писменоста и на книжевноста туку и на целокупната македонската средновековна култура, чии корени се нераскинливо поврзани со византиската култура и цивилизација на којашто Велев § посветил одделна монографија, веќе погоре споменатата *Византиско-македонски книжевни врски* (Скопје 2005).

Во првата глава на монографијата „Континуитетот на македонскиот книжевноисториски развој“ Велев го истражува односот на општата историја (историјата на

општествата), културната историја и книжевната историја; македонскиот културноисторискиот идентитет го согледува низ призмата на македонската книжевна историја; а по овие првични теоретски и методолошки увиди, најнапред го изнесува хронолошкиот пресек на античките и на ранохристијанските книжевни текови на почвата на Македонија, потоа ја дефинира македонската средновековна книжевност во контекст на словенско-византиската и притоа христијанска цивилизација и култура, и на крајот го проектира феноменот на кирилометодиевската традиција. Авторот на монографијата не им робува на традиционалните романтичарски модели, туку при истражувањето на најчувствителните прашања за 'национално' разграничување на средновековното наследство му пристапува од аспект на глобалната културноисториска реконструкција– избегнувајќи псевдоисториски конструкции со кои најчесто современите политички констелации се проектираат длабоко во минатото. Во поглавјето „За суштината и обемот на македонската средновековна книжевност" е определена суштината и развојниот интегритет на македонската средновековна книжевност, од IX до XIV век § е дадена периодизацијата на тој корпус, при што се разликуваат три историски и развојни книжевни етапи. Првата етапа хронолошки е сместена од 845 до 1018 година, втората од 1018 до 1204/1261 и третата од 1261 до крајот на XIV век, а во рамките на секој од конкретно определените периоди се опишани посебни историско-развојни фази. Во поглавјето „Кирилометодиевската традиција и воспоставување на словенската цивилизација" Велев исцрпно дискутира за историските и за културните претпоставки на мисијата на светите Браќа, анализирајќи ги словенските, византиските и латинските извори за животот и за дејноста на св. Кирил и Методиј и детално го реконструира нивното мисионерско дејствување, со особен осврт на, во историографијата оспорувана, но со новите толкувања на изворите докажаната, Брегалничка мисија; како и на Моравската мисија, т.е. особено на нејзините политички и воено-стратешки тенденции. На *Панонските легенди*, како на примарен извор за историско согледување на активноста на светите Браќа, Велев им пристапува со оправдана внимателност, истакнувајќи дека хагиографските текстови создадени врз основа на утврдени жанровските обрасци, не можат да бидат веродостоен извор, како што е прифатено во традиционалистичката наука. Животот и делото на светите Браќа, св. Константин (Кирил) Филозоф и св. Методиј Солунски, се презентирани во посебни монографски конципирани поглавја. Посебни поглавја од книгата Велев им посветил и на следбениците на кирилометодиевската традиција, на Охридската книжевна школа; особено на нејзините најистакнати претставници св. Климент Охридски и св. Наум Охридски. На личноста на Црноризец Храбар и на неговиот филолошки трактат „За буквите" авторот на монографијата му посветува особено внимание, а во неговите

синтетизирани истражувања е посветен простор и за описот на активноста на Брегалничкиот книжевен центар, како и поглавја за книжевната дејност на Константин Презвитер, за богомилство и за богомилската книжевност во македонската средновековна традиција, и сл.

Илија Велев својата книжевноисториска монографија ја реализира како синтеза на досегашните сознанија во споменатата научна област, како и на неговите повеќедецениски истражувања кои често даваат и нови одговори на бројни прашања што пред науката беа одамна поставувани, а се поврзани со овој книжевноисториски корпус. Тоа е очигледно, особено во поглавјето за Презвитер Козма каде со внимателна текстолошка и културноисториска анализа на неговата *Беседа против богомилите*, позната и во зетската (црногорска) книжевна традиција по фрагментарниот препис во составот на *Поп-Драгољевиот антологиски зборник* од XIII век, овој беседнички спис го датира во првата половина на XI век. Како и на некои други феномени на македонското средновековие, Велев на Презвитер Козма му посветил и одделна монографија, објавена во Скопје во 2011 година (Види: *Беседа против богомилите на Презвитер Козма*).

Во вториот дел од книгата, Велев се навраќа на теориско-методолошките и културноисториските разграничувања преку поглавијата „Историско-развојниот континуитетот на македонската средновековна јазична и писмена традиција“ и „Природата и карактерот на македонската средновековна книжевност“, каде што по расправата за историските предуслови за континуитетот на македонската книжевна традиција и опсервацијата врз словенските писма, се укажува на термиолошката условеност во поделбата на преводната и на оригиналната средновековна книжевност, така што се разграничуваат поимите книжевна школа, книжевен центар и скрипторски центар, како клучни топоси на организирниот книжевен живот, на просветата, на научно-сознајните и на идејно-создавачките активности во средновековниот период. Со поглавјето „Класификација на жанровскиот систем во македонската средновековна книжевност“ Велев нуди модел на жанровска класификација според кој тој корпус може да се подели на *официјално-канонски богослужбени текстови*, кои се поделени на библиски и на литургиски текстови, *текстови со правно-канонска содржина*, во кои фигурираат црковни и граѓански правно-канонски книжевни зборници, *патерично-хагиографски, панегирично-проповедни и патристички текстови*, потоа *неофицијални, неканонски текстови*, кои ги вклучуваат популарните апокрифи и, во рамките на петтата најхетерогена група, *творечко-функционални прозни, реторички и поетски книжевни текстови*, меѓу кои се издвојуваат прозни книжевни состави, ораторско-реторички книжевни состави, поетски книжевни творби, историско-летописни текстови, летописи и летописни записи и кратки книжевни форми. На

сите споменати форми Велев им посветил одделно исцрпно поглавје. По овие книжевно-теориски, типолошки класификации, Велев се враќа на хронолошкиот книжевно-историски модел на дескрипција, посветувајќи ги следните три поглавја од монографијата на книжевните дејци од XI до крајот на XIV век, како и на влијанието на самите феномени на Света Гора во македонската средновековна книжевна традиција— а во тој контекст уште и на исихазмот и на схоластикиот рационализмот како духовен мост што ги поврзува или ги разграничува источната и западната духовна и културна традиција. Својата обемна монографија реализирана на повеќе од 500 страници проф. Велев ја збогатил и со вообичаените додатоци, со обемен селективен преглед на консултирана литература и со био-библиографска белешка.

Монографијата *Историја на македонската книжевност*. Том I, *Средновековна книжевност*, претставува целовита книжевноисториска синтеза која го осветлува не само средновековниот период на македонската книжевност туку и поширокиот интеркултурен контекст на словенската цивилизација, почетоците на словенската писменост и култура и сл. Комбинирајќи ги аналитичко-синтетичките, книжевно-историските и книжевно-теориските модели за реконструкција на националната литература, Илија Велев понуди веродостојна научна синтеза на македонското средновековно културно и книжевно наследство, која е резултат на повеќедецениското истражување и напорна работа врз осветлување на помалку познати или на непроучени сегменти од националното културноисториско наследство и идентитет. На овој начин тој научно оствари не само репрезентативна книжевноисториска монографија во рамките на македонистиката туку даде и значаен придонес во современата славистика.

Превод од црногорски на македонски јазик: доц. д-р Марија Паунова